

Urban Ecological Research

ORIGINAL ARTICLE

Urban Service Planning for Cities with Fluid Populations, Case Study: Mehran Bordr City

Hamed Hayati*

¹. Assistant Professor,
Department of
Architecture, University
of Qom, Qom, Iran.

Correspondence

Hamed Hayati
Email:
hamedhayaty@yahoo.com

How to cite

Hayati, H. (2023) Urban
Service Planning for Cities
with Fluid Populations, Case
Study: Mehran Bordr City.
Urban Ecological Research,
14(3), 147-164.

ABSTRACT

The present study was designed to estimate the amount of urban services required by pilgrims and the fluid population of Mehran using planning-based methods. The research method is descriptive-analytical research. Needs assessment based on scientific methods to accurately and efficiently estimate the services required by the floating and fluid population for the city of Mehran is a research vacuum that has been addressed in this study. According to the findings: According to the planning method based on the per capita infrastructure of service spaces, a total of 38070 square meters of infrastructure is required to provide services to pilgrims. In this method, public transportation, housing, cultural, hospitality, financial, medical, health and communication services have the highest level, respectively. According to the second method of planning based on population thresholds, a total of 330,000 square meters of infrastructure is required to provide services to pilgrims. In this method, medical services, public transportation, finance, housing, hospitality, culture, health and communication have the highest level, respectively. The results of the research, while estimating the per capita amount required to provide services to Arbaeen pilgrims and the fluid population for the city of Mehran, pay attention to providing services to the fluid population in comprehensive and detailed plans, especially for border cities that can always be bridges of trade and tourism relations. It is emphasized because paying attention to this issue can pave the way for attracting tourists and raising the standard of tourism at the national level and a step for economic dynamism.

KEY WORDS

Arbaeen, Urban Services Planning, Fluid Population, Mehran.

نشریه علمی

پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری

«مقاله پژوهشی»

تبیین روش برنامه‌ریزی خدمات شهری برای شهرهای زائرپذیر، مورد پژوهش: شهر مرزی و گردشگری مهران

حامد حیاتی*

چکیده

مطالعه حاضر با هدف تخمین میزان خدمات شهری موردنیاز زائرین و جمعیت سیال شهر مهران با استفاده از روش‌های مبتنی بر برنامه‌ریزی تدوین شده است. تاکنون پژوهشی مبنی بر برنامه‌ریزی با هدف خدمات شهری برای شهرهای مرزی (مهران) با جمعیت (زائر) سیال انجام نشده است. در این راستا ضرورت خدمات‌رسانی به جمعیت سیال و پیش‌بینی نشده برای شهرهای مهاجرپذیر و شهرها زائرپذیر و برنامه‌ریزی جهت ارائه بهتر خدمات به جمعیت سیال از جمله زائرین مطرح می‌شود. در حقیقت نیازسنجی مبتنی بر روش‌های علمی برای برآورد دقیق و کارآمد خدمات موردنیاز جمعیت شناور و سیال برای شهر مهران، خلا پژوهشی است که در این پژوهش به آن پرداخته شده است. مطابق یافته‌ها براساس روش برنامه‌ریزی مبتنی بر سرانه زیربنای فضاهای خدماتی، در مجموع ۳۸۰۷۰ مترمربع سطح زیر بنای موردنیاز جهت خدمات‌رسانی به زائران موردنیاز است. در این روش به ترتیب خدمات حمل‌ونقل عمومی، اسکان، فرهنگی، پذیرایی، مالی، درمانی، بهداشتی و ارتباطی بیشترین سطح را به خود اختصاص داده‌اند. براساس روش دوم برنامه‌ریزی مبتنی بر آستانه‌های جمعیتی، در مجموع ۳۳۰۰۰۰ مترمربع سطح زیر بنای موردنیاز جهت خدمات‌رسانی به زائرین موردنیاز است. در این روش به ترتیب خدمات درمانی، حمل‌ونقل عمومی، مالی، اسکان، پذیرایی، فرهنگی، بهداشتی و ارتباطی بیشترین سطح را به خود اختصاص داده‌اند. استفاده از هریک از این روشها دارای ملزومات و شرایطی است که پس از شناخت هر محدوده و تعیین نیازهای مدیریتی آن تبیین می‌گردد. هریک از این دو روش دارای امکانات و محدودیت‌هایی است که در این پژوهش به آن پرداخته می‌شود.

واژه‌های کلیدی

اربعین، برنامه‌ریزی خدمات شهری، جمعیت سیال، مهران.

۱. استادیار، گروه معماری، دانشگاه قم، قم، ایران.

نویسنده مسئول: حامد حیاتی
رایانامه:

hamedhayaty@yahoo.com

استناد به این مقاله:

حیاتی، حامد (۱۴۰۲) تبیین روش برنامه‌ریزی خدمات شهری برای شهرهای زائرپذیر، مورد پژوهش: شهر مرزی و گردشگری مهران. فصلنامه علمی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۱۴(۳)، ۱۶۴-۱۴۷.

مقدمه

(صرافی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰). به‌علاوه در طرح‌های جامع و تفصیلی، برنامه‌ریزی برای ارائه خدمات موردنیاز زائرین صورت نمی‌گیرد. برنامه‌ریزی خدمات در طرح‌های جامع و تفصیلی براساس خدمات موردنیاز جمعیت ساکن شهرها می‌باشد. شهرهای زیارتی، علاوه بر وجود جمعیت ساکن شهری، جمعیت سیال و زائر را نیز در خود جای داده است که نیازمند ارائه خدماتی متفاوت با خدمات موردنیاز جمعیت ساکن هستند. بنابراین، ضروری است که با استفاده از روش‌های علمی و نظام‌مند برای برنامه‌ریزی ارائه خدمات موردنیاز جمعیت سیال و زائر در شهرهای زیارتی پیش‌بینی شود.

شهر مهران که از جنوب و غرب با کشور عراق هم‌جوار است و به‌عنوان شهری مرزی که نقش بسیار مهمی در تردد زوار اربعین دارد، همه‌ساله به‌ویژه در ایام محرم و اربعین پذیرای خیل عظیمی از جمعیت زائرین عتبات عالیات است. به این ترتیب افزایش جمعیت ناشی از توسعه شهرنشینی و افزایش جمعیت زائرین در شهر مرزی مهران، نیازمند ارائه خدمات ویژه‌ای در این شهر می‌باشد. از سویی دیگر، موفقیت‌آمیز نبودن طرح‌های جامع و تفصیلی و توجه نداشتن به نیازهای جمعیت سیال زائرین در این طرح‌ها سبب به‌هم‌ریختگی فضاها و نابرابری سرانه‌ها و کاربری‌ها در این شهر شده است. در واقع یکی از خلأهای اصلی مدیریت شهری، عدم تناسب میزان خدمات و کاربری‌های موردنیاز متناسب با جمعیت سیال در شهر مهران است که ضرورت مطالعه پیش رو در راستای نیازسنجی مبتنی بر روش‌های علمی برای برآورد دقیق و کارآمد خدمات موردنیاز جمعیت شناور و سیال برای شهر مهران را روشن می‌سازد. هدف این پژوهش تخمین میزان خدمات شهری موردنیاز زائرین و جمعیت سیال شهر مهران با استفاده از روش‌های مبتنی بر برنامه‌ریزی تدوین شده است و با توجه به اینکه این مسئله در مطالعات پیشین، مغفول مانده است، این پژوهش را نسبت به سایر پژوهش‌های مشابه متمایز می‌نماید. در واقع پژوهش پیش رو در پی پاسخ به این سؤال اصلی است: سرانه خدمات موردنیاز برای خدمات‌رسانی به زائران به چه میزان است؟ و کدام‌یک از خدمات موردنیاز زائرین در شهر مهران در اولویت هستند؟

مبانی نظری**گردشگری مذهبی**

یکی از قدیمی‌ترین عوامل توسعه و ترویج سفر و گردشگری، مذهب است که با گردشگری ارتباط بسیار نزدیکی دارد (حیدری کیانه و همکاران، ۲۰۱۸: ۲۰۴). گردشگری مذهبی را

در دهه‌های اخیر، افزایش جمعیت در شهرهای کشور متأثر از دو عامل رشد طبیعی جمعیت شهرها و مهاجرت ساکنان شهرهای کوچک و روستاییان به شهرهای میانی و بزرگ بود، این عمل به‌گونه‌ای انجام شده است که متناسب با آن، فضاهای شهری و زیرساخت‌های موردنیاز تجهیز نشده‌اند. عمده‌ترین اثر رشد شتابان شهرها، به‌هم‌ریختگی فضایی و رشد نابسامان، توزیع ناعادلانه کاربری، نابرابری سرانه‌ها، مکان‌یابی‌های نامناسب و مطالعه نشده و به هم خوردن نظام توزیع خدمات است که این امر به‌نوعی در همه شهرهای ایران به چشم می‌خورد. امروزه با گسترش شهرنشینی توجه متخصصان، برنامه‌ریزان و شهروندان به مقوله خدمات شهری و کیفیت آن جلب شده و بدین لحاظ اساساً طرح مباحث خدمات شهری با توسعه شهرنشینی همراه بوده است (مرادنژاد و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۸). به‌موازات این مسئله، اقبال به سفرهای مذهبی و زیارتی از جمله سفرهای زیارتی در مسیر سانتیاگو د کامپوستلا و نیز پیاده‌روی اربعین مطرح است که در قالب ادبیات گردشگری اسلامی قابل‌بحث و بررسی است (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۰). در این راستا ضرورت خدمات‌رسانی به جمعیت سیال و پیش‌بینی نشده برای شهرهای مهاجرپذیر و شهرها زائرپذیر و برنامه‌ریزی جهت ارائه بهتر خدمات به جمعیت سیال از جمله زائرین مطرح می‌شود که این مسئله در قالب طرح‌های جامع و تفصیلی و کاربری اراضی قابل بررسی است. در بررسی سیر تحولات برنامه‌ریزی شهری و برنامه‌ریزی کاربری زمین در ایران، نقطه شروع را می‌توان تأسیس سازمان بودجه در سال ۱۳۲۷ دانست که اندیشه برنامه‌ریزی جامع در ایران عملی شد و نظریه برنامه‌ریزی جامع به‌عنوان دیدگاه رسمی و قانونی به کار گرفته شد (نوریان و وحیدی برچی، ۱۳۹۴: ۵۳). با وجود تلاش‌های انجام گرفته، اغلب طرح‌های جامع و تفصیلی در حال حاضر نیز با وجود اصلاحات جزئی در شرح خدمات و برخی مصوبات جدید مربوط به محتوای طرح‌ها هنوز با همان رویکرد و فلسفه طرح‌های جامع - عقلانی و روش‌های منسوب به این رویکرد تهیه می‌شوند که نتیجه آن به صورت طرح‌های نهایی کاربری زمین ارائه می‌شود (نوریان و وحیدی برچی، ۱۳۹۴: ۵۵).

بازخوردهای این طرح‌ها نشان از عدم موفقیت آن‌ها دارد. چارچوب تبیی و شرح خدمات انعطاف‌ناپذیر طرح‌های موجود حتی در مورد شهرهای زلزله‌زده بم و شهرهای جنگ‌زده خرمشهر، آبادان و مهران که محدودیت‌های برنامه‌ریزی در شهرهای دیگر را نداشتند نشان از عدم موفقیت آن‌ها دارد

افزایش آگاهی معنوی (ایندراویتی و همکاران، ۲۰۱۶: ۶۵۷) از این رو، انگیزه گردشگری مذهبی دارای ساختاری چندوجهی است. به عنوان مثال، گردشگران مذهبی علاوه بر خواسته‌های مذهبی و تمایل به شفا، بیشتر به دنبال تمایل به یادگیری چیزهای جدید و ایجاد خاطرات معنوی در زندگی خود هستند (آلبایراک و همکاران، ۲۰۱۸: ۲۸۷).

تقسیم‌بندی انواع گردشگری مذهبی

انواع گردشگری مذهبی را می‌توان بر اساس ابعاد و جنبه‌های مختلفی تقسیم و مورد بررسی قرار داد که هر یک از تقسیم‌بندی‌های زیر می‌تواند بر بازاریابی محصول گردشگری تأثیر به‌سزایی داشته باشد (Rinschede, 1992: 55).

می‌توان گونه‌ای از گردشگری دانست که شرکت‌کنندگان در آن دارای انگیزه‌های مذهبی (منحصراً و یا به صورت ترکیب با سایر انگیزه‌ها) هستند که از مکان‌های مقدس نظیر کلیساها، مسجدها، مقبره‌ها، امامزاده‌ها و مانند آن‌ها بازدید می‌کنند (روت و همکاران، ۲۰۱۴: ۸۱). در اصل، فعالیت‌های گردشگری در مقاصد مورد بازدید مانند گشت‌وگذار و تفریح می‌تواند علاوه بر انگیزه‌های مذهبی یعنی تأمین نیازهای مذهبی و تفریحی و بازآفرینی روح با زیارت مکان‌های مقدس مذهبی مانند عبادتگاه‌ها و معابد، حرم‌ها، زیارتگاه‌ها و نیز شرکت در جشنواره‌ها، نمایش‌ها و رویدادهای مذهبی (شیندی، ۲۰۱۸: ۵۸؛ گروه سیکا، ۲۰۱۲: ۲)، انگیزه‌های دیگری را برای گردشگران مذهبی ایجاد کند (به‌عنوان مثال تلاش برای احساس قدرت الهی، شفا یافتن و برکت یافتن (بوزیک و همکاران، ۲۰۱۶: ۳۵) و سبب تجربیات دینی، درس‌آموزی و

جدول ۱. تقسیم‌بندی انواع گردشگری مذهبی

ابعاد و جنبه‌های مختلف		
طول مدت اقامت	انگیزه‌ها و اهداف سفر	میزان سازمان یافته بودن سفر
کوتاه‌مدت	۱- سفرهای عبادی و زیارتی	اشکال سازمان نیافته‌ی گردشگری مذهبی
بلندمدت	۲- شرکت در کنفرانس‌ها و جشن‌های مذهبی	اشکال سازمان یافته‌ی گردشگری مذهبی
	۳- بازدید از آثار تاریخی و معماری اماکن مذهبی	

مأخذ: فیروزجائیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۷

می‌شود (پیرس^۲، ۲۰۰۵: ۵۲). انگیزه وضعیتی درونی است که فرد را به سمت برآورده کردن یک نیاز سوق می‌دهد و نیاز فقدان چیزی است یا تفاوت بین وضعیت ایده‌آل و واقعی فرد (دهدشتی و فاضلی، ۱۳۹۰). انگیزه‌ها و دلایل اصلی سفر در این واقعیت نهفته است که انگیزه‌ها، نیازها و خواسته‌های خصوصی افراد را منعکس می‌کند (پیرس، ۲۰۰۵: ۵۲). در واقع مردم علاقه‌مند و دارای توانایی سفر (گردشگران) را در حکم تقاضا و عرضه را دربرگیرنده انواع گوناگونی از حمل‌ونقل، جاذبه‌ها، تسهیلات و خدمات برای گردشگران و اطلاعات و تبلیغات پیشبردی فراهم شده در نظر می‌گیرند (ایمانی و بد، ۱۳۹۵: ۱۴۲).

زائر، گردشگری است که انگیزه معنوی یا مذهبی دارد (تیموثی و اولسن^۳، ۲۰۰۶). این در حالی است که گردشگران مذهبی می‌توانند انگیزه‌های فرهنگی بیشتری داشته باشند (اگرسی^۴ و همکاران، ۲۰۱۲: ۱۲۵). از این رو ممکن است افراد از اماکن مذهبی بازدید کنند یا در فعالیت‌های مذهبی بدون

مطالعات پیرامون گردشگری مذهبی از سال ۱۹۵۰ آغاز شده و تا به امروز توجه بسیاری را به خود معطوف کرده است. اندیشمندان بسیاری با رویکردهای اقتصادی، انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، جغرافیایی، بوم‌شناسی و غیره به مطالعه و مفهوم‌پردازی پیرامون این موضوع پرداخته‌اند (آلواردو^۱ و همکاران، ۲۰۱۷: ۱۴). با تقسیم‌بندی نظریه‌ها در مورد گردشگری و جذب مخاطب می‌توان آن‌ها را به سه قسمت تقسیم نمود: دسته اول: وجود عامل‌هایی که در خود فرد است که باعث سفر افراد به مقصد خاصی می‌شوند، این عوامل بیشتر روان‌شناختی هستند. دسته دوم: شامل نظریه‌هایی می‌باشند که، به وجود عواملی در مبدأ اشاره می‌کنند و دسته سوم: نظریه‌های هستند که به وجود عواملی در مقصد اشاره دارند و باعث سفر افراد می‌شوند (ساعی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷۹). در مطالعات فراغت و گردشگری، «انگیزه» همواره از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. وهب (۱۹۷۵) معتقد است «انگیزه سفر» مبحثی عمده در مطالعات گردشگری است و مبنایی برای توسعه گردشگری محسوب

2. Pearce
3. Timothy & Olsen
4. Egresi

1. Alvarado-Sizzo

گردشگر؛ رینشده (۱۹۸۸) عواملی مثل تعداد مشارکت-کنندگان، فصلی بودن تقاضای منطقه، ساختار اجتماعی آن و نوع وسیله حمل‌ونقل؛ ترنر^۶ (۱۹۷۳) دور بودن از جهان اجتماعی مشتمل‌کننده، روسل^۷ (۱۹۹۹) ذکر شدن در قرآن، انجیل و سایر متون مقدس یا ارتباط با اتفاقات هیجانی و چشم‌اندازها و معجزات (حسینی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۲)، باقری و همکاران (۱۴۰۰) عوامل اقتصادی، سیاسی/حاکمیتی (مدیریتی)، اجتماعی - فرهنگی، پیش‌نیازها/ زیرساخت‌های لازم و عوامل رانشی گردشگر (باقری و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۹۵) را به‌عنوان عوامل تأثیرگذار در توسعه مقصد گردشگری معرفی نموده‌اند.

اربعین حسینی

واژه اربعین از اصطلاحاتی است که در متون دینی، حدیثی و تاریخی کاربرد زیادی دارد. آثار حفظ چهل حدیث، دعای چهل نفر، کمال عقل در چهل سالگی، گریه چهل روز زمین، آسمان و فرشتگان بر امام حسین (علیه‌السلام)، استحباب زیارت اربعین و ... از جمله مواردی است که جایگاه این عدد را در معارف اسامی بیان می‌دارد (درودیان، ۱۳۹۷، ۴۵). در طول تاریخ بشری، همواره اجتماعات بزرگ بشری شکل گرفته است که در این بین، دین به‌عنوان مهم‌ترین عامل همبستگی تجمع بشر بوده است، بخش مهمی از این نقش‌آفرینی مذهب در اجتماعات بشری، به‌واسطه رهبران دینی بوده است (فرجی و همکاران، ۱۳۹۶، ۴۷۶). همان‌طوری که مرحوم قاضی طباطبایی در کتاب تحقیق درباره اول اربعین حضرت سیدالشهدا (علیه‌السلام) می‌نویسد حرکت به سوی کربلا در روز اربعین از زمان امامان معصوم (علیهم‌السلام) در بین شیعیان رایج بوده است، شیعیان حتی در زمان بنی‌امیه و بنی‌عباس نیز به این حرکت مقید بوده‌اند، اما آنچه در سال‌های اخیر شاهد بوده‌ایم، گسیل خیل عظیم مردمی از ایران، عراق و سایر کشورهای مختلف دنیا در طیفی از مذاهب اسلامی، حتی غیراسلامی به کربلا است. جریان اربعین در سال‌های اخیر چنان باشکوه و عظیم در حال جلوه‌گر شدن است، که نمی‌توان به‌سادگی از کنار آن عبور کرد، جمع شدن خیل میلیونی انسان‌ها از ملیت‌ها، اقوام، حتی ادیان مختلف، این گردهمایی را به بزرگ‌ترین حرکت جمعی بشر تبدیل کرده است، به‌طوری‌که می‌توان آن را یکی از

انگیزه مذهبی یا بانگیزه‌های چندگانه شرکت کنند (رشید^۱، ۲۰۱۸: ۱۵۰). انگیزه اصلی گردشگران مذهبی، بازدید و رویارویی با ارزش‌های جذابی است که به‌عنوان جاذبه معرفی شده‌اند. هر پدیده و عامل انگیزشی که در مقصد گردشگری جذابیت ایجاد می‌کند و منجر به مسافرت مردم از نقاط مختلف به آن مقصد گردشگری می‌شود، جاذبه می‌گویند (ده‌جانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۱؛ آقایی، ۱۳۸۹: ۳).

شیکلی^۲ (۲۰۰۱) جاذبه‌های مذهبی را آثار طبیعی (دریاچه‌های مقدس، کوه‌ها، جزیره‌ها، قبرها)، ساختمان‌ها یا سایت‌هایی که باهدف مذهبی ساخته شده‌اند، ساختمان‌هایی با زمینه مذهبی، رویدادهای ویژه مذهبی که در سایت‌های غیرمذهبی برگزار می‌شوند و سایت‌های سکولار که با یک تراژدی یا رویداد سیاسی درگیر است مانند زندان نلسون ماندلا در جزیره روبن دسته‌بندی می‌نماید (شیکلی، ۲۰۰۱: ۳۸).

انتخاب هر مقصد از سوی گردشگران از یک‌طرف تابع خواسته‌ها و نیازهای گردشگران و از طرف دیگر، تابع ویژگی‌های گوناگون است که آن مقصد دارد. مقصدهای گردشگری از جمله محصولات صنعت گردشگری با ویژگی‌های چندوجهی و مرکب‌اند. توجه به تفاوت ماهیتی مقصدها، مواجهه با گروه متنوع از آن‌ها را باعث می‌شود که از منظرهای گوناگون درخور طبقه‌بندی‌اند. یکی از مقصدهایی که ویژه‌های منحصربه‌فردی دارند و مقصدهای مذهبی‌اند. چنین مقصدهای از داشته‌های همچون مکان‌ها یا بسترهای متمایزی سود می‌برند. داشته‌هایی که در هیچ مقصد دیگری شبیه آن‌ها وجود ندارد و تجربه حاصل از بازدید آن‌ها ویژه است (زاهدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۶). عواملی که در مقصد وجود دارند عوامل کشش منطقه گردشگری نام دارند و ادراک گردشگران از جذابیت‌های منطقه گردشگری هستند (یوسال و جوروسکی^۳، ۱۹۹۴: ۸۴۵). مکان‌های مقدس مانند آهنربایی عمل می‌کنند که گردشگران مذهبی را به سمت خود جذب می‌کنند؛ اما علاوه بر آن، مردم و نوع سفر و شهر یا روستای مقصد هم در جذب گردشگر تأثیرگذارند (نی‌مینن^۴، ۲۰۱۲: ۴۲). پژوهشگران و نظریه‌پردازانی از جمله؛ برلی و مارتین^۵ (۲۰۰۵) عوامل طبیعی، عوامل سیاسی، اقتصادی، زیرساخت-های کلی، زیرساخت‌های گردشگری، فرهنگ تاریخ و هنر، جو مکان، محیط اجتماعی، منابع طبیعی، رفاه و آرامش

1. Rashid.& Amber Gul
2. Shackley
3. Uysal and Jurowski
4. Nie Minen
5. Beerli & Martn

6. Turner
7. Russell

مهم‌ترین، عظیم‌ترین و جامع‌ترین مراسم مبتنی بر حرکت در دنیا دانست (فرجی و همکاران، ۱۳۹۶، ۴۷۹).

برنامه‌ریزی خدمات شهری برای شهرهای با جمعیت سیال

آنچه در مهر و موم‌های اخیر شاهد بوده‌ایم، گسیل خیل عظیم مردمی از ایران، عراق و سایر کشورهای مختلف دنیا در طیفی از مذاهب اسلامی، حتی غیراسلامی به کربلا است. جریان اربعین در مهر و موم‌های اخیر چنان باشکوه و عظیم در حال جلوه‌گر شدن است که نمی‌توان به‌سادگی از کنار آن عبور کرد، جمع شدن خیل میلیونی انسان‌ها از ملیت‌ها، اقوام، حتی ادیان مختلف، این گردهمایی را به بزرگ‌ترین حرکت جمعی بشر تبدیل کرده است، به طوری که می‌توان آن را یکی از مهم‌ترین، عظیم‌ترین و جامع‌ترین مراسم مبتنی بر حرکت در دنیا دانست (فرجی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۷۹). حضور این جمعیت میلیونی زمانی می‌تواند در راستای اعتلای فرهنگ مذهبی، توسعه گردشگری و اقتصادی باشد که مبتنی بر مدیریت همه‌جانبه، برنامه‌ریزی و خدمات‌رسانی بهینه باشد. بر مبنای تعریف عمومی، فعالیت‌های خدماتی، فعالیت‌هایی هستند که در خصوص ایجاد تسهیلات برای زندگی افراد و تسهیل فرآیند تولید صورت می‌گیرد و بعضی برای تداوم جریان‌های شهری ضرورت دارد (هاشمی و یحیی پور، ۱۳۹۰: ۱۵). در این راستا، مسئله کاربری زمین و برنامه‌ریزی برای آن مطرح می‌شود. برنامه‌ریزی کاربری زمین شهری در واقع ساماندهی مکانی و فضایی فعالیت‌ها و عملکرد شهری براساس خواست‌ها و نیازهای جامعه شهری است که هسته اصلی برنامه‌ریزی شهری را تشکیل می‌دهد (رحیمی، ۱۳۹۶: ۷۲).

کاربری زمین شهری و برنامه‌ریزی برای آن، مهم‌ترین ابزار دولت‌ها و سازمان‌های مدیریت شهری، به‌منظور اداره صحیح و منطقی شهرها است، این عامل، تعیین‌کننده انواع مختلف بهره‌برداری از زمین، میزان تراکم هر کاربری و جزییاتی (مانند ارتفاع و نمای ساختمان‌ها) چگونگی ترکیب و تداخل انواع کاربری‌ها، شامل تجاری، مسکونی، فضاهای عمومی مانند آن‌ها در شهر و حوزه‌های مختلف آن است که در کشورهای صنعتی براساس نظام حوزه‌بندی تنظیم می‌شود (سعیدی، ۱۳۸۷: ۶۴۰). در مشخص کردن محدوده مکانی هرگونه بهره‌برداری از زمین، یا هرگونه فعالیت شهری، می‌بایست دو عامل هدایت‌کننده آسایش اجتماعی و آسایش اقتصادی ملاک ارزیابی قرار گیرد. بر مبنای این دو عامل بسیار کلی، شش معیار در مکان‌یابی عملکردهای شهری

ملاک برنامه‌ریزی کاربری زمین شهری قرار می‌گیرد: ۱- هم‌جواری‌های زمین سازگار باشند ۲- تسهیل دسترسی به راه‌های ارتباطی و تأسیسات ۳- اقتصادی بودن قیمت زمین و هزینه‌های ساخت‌وساز و پیشرفت ۴- سازگاری با منطقه از نظر محیطی ۵- حفظ طبیعت و حراست از آسایش اجتماعی و در آخر حفاظت در برابر هم‌جواری‌های ناسازگار و اتفاقات طبیعی را شامل می‌شود. پیش‌بینی همه اجزا و تغییرات و دگرگونی‌های آن و برنامه‌ریزی دقیق برای همه اجزای آن ممکن نیست. پس برنامه‌ریزی برای آن باید همه‌جانبه و فراگیر باشد. در این نگرش، هر محیط جغرافیایی و دستکاری شده (مانند شهر) یک ساختار مکانی- فضایی است که موارد مختلفی بر آن اثرگذار است و هرگونه تغییر در آن موارد محیط را متحول می‌کند. از دید توسعه پایدار، زمین و فضا مواردی برای تأمین نیازهای شهری نیستند. ولی بستر مؤثری در زندگی مردم و شهر هستند (سعیدی، ۱۳۸۷: ۶۴۳).

در روند برنامه‌ریزی کاربری زمین لازم است که فعالیت‌های روزمره و رفتارهای استفاده‌کنندگان از زمین و انتخاب فضا از طرف آن‌ها جهت فعالیت‌هایشان شناسایی شده و سیستم فعالیت‌های آینده با توجه به وضع موجود پیش‌بینی شود. در واقع برنامه‌ریزی زمین شهری در امور کاربری زمین با دو وظیفه اصلی بررسی و تفسیر سیستم‌های فعالیت موجود و پیش‌بینی سیستم‌های فعالیت آینده براساس اطلاعات وضع موجود و پیش‌بینی روندها روبه‌رو است (علی‌الحسابی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۷). برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری اساس طرح‌های جامع، ساختاری - راهبردی و تفصیلی را تشکیل می‌دهد (زیاری، ۱۳۸۱: ۶۵). در کشور ما از زمان اجرای نخستین برنامه اقتصادی - اجتماعی در سال ۱۳۲۷ و به دنبال آن شکل‌گیری نخستین مطالعات شهری و در رأس آن‌ها طرح‌های جامع در دهه ۴۰ وضعیت مطالعاتی طرح‌ها و برنامه‌ها، تغییر ملموسی نداشته است؛ به‌رغم آنکه در این فاصله تاکنون تحولات عظیم سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و تکنولوژیکی رخ داده و باعث افزایش سطح آگاهی و دانش اجتماع شده است، اما تحولی در نحوه برنامه‌ریزی در کشور روی نداده و طرح‌های جامع و تفصیلی همانند گذشته و با همان روال و سیاق تهیه می‌شوند، بازخوردهای این طرح‌ها نیز نشان از عدم موفقیت آن‌ها دارد (صرافی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰).

در فرآیند برنامه‌ریزی کاربری زمین که ساماندهی مکانی و فضایی فعالیت‌هاست، سرانه کاربری‌ها و روش و فرآیند تعیین آن‌ها، جایگاه کلیدی دارد. سرانه‌های کاربری زمین،

مسئله اصلی در رابطه با سرانه کاربری‌های زمین شهری را می‌توان مطابقت نداشتن این سرانه‌ها با شرایط مختلف شهرها در ابعاد جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، محیطی و اقلیمی شهرهای ایران دانست (عزیزی، ۱۳۹۲: ۲۶). خدمات شهری بر مبنای سرانه زمین معمولاً برای جمعیت ساکن برنامه‌ریزی می‌شود و جمعیت غیر ساکن و یا سیال اگرچه بر نوع و میزان کاربری‌ها به‌طور غیرمستقیم و از طریق هدایت جریان تقاضا در بازار، مؤثر است؛ ولی در ادبیات و روش‌های برنامه‌ریزی شهری به‌طور مستقیم مورد سنجش و محاسبه قرار نمی‌گیرد. به لحاظ ویژگی‌های برنامه‌ریزی، این دو نوع جمعیت دارای تفاوت‌هایی می‌باشند که برنامه‌ریزی خدمات را برای هر یک از آن‌ها متمایز می‌سازد. وجوه این تمایزها در جدول ۱ نشان داده شده است (علی‌الحسابی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۹).

تبلور و بیان کمی مجموعه سیاست‌ها، روش‌ها و الگوهایی هستند که برای تعیین انواع کاربری‌ها، تقسیم اراضی، توزیع فضایی فعالیت‌ها، ضوابط منطقه‌بندی و هماهنگ کردن عوارض طبیعی و انسان ساخت با فعالیت‌ها و نیازهای شهروندان به کار گرفته می‌شوند. از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تعیین سرانه‌ها می‌توان به سطح توسعه‌یافتگی، تراکم ساختمانی، سرانه کل زمین شهری، جمعیت شهر، الگوهای طراحی شهری، نحوه تفکیک اراضی و نقش و چشم‌انداز شهر اشاره کرد. تاکنون، تعیین سرانه کاربری‌ها در طرح‌های جامع شهری در ایران، عمدتاً با استفاده از متون و تجارب خارجی بوده است. این طرح‌ها، عمدتاً روند گذشته، وضع موجود و برداشت‌های ذهنی و توصیفی را مبنای تخصیص سرانه‌های جدید دانسته و غالباً فاقد نگاه تحلیلی در تعیین سرانه‌ها هستند.

جدول ۲. مقایسه ویژگی‌های ساکن و سیال در برنامه‌ریزی خدمات

نوع جمعیت	جمعیت ساکن	جمعیت غیر ساکن (سیال)
نوع خدمات مورد استفاده	طیف وسیع و متنوعی از خدمات مورد استفاده قرار می‌گیرد.	نوع خاصی از خدمات مورد استفاده قرار می‌گیرد.
میزان استفاده از خدمات	معمولاً به صورت پراکنده و در طول هفته، ماه و سال	معمولاً به صورت متمرکز ساعتی، روزانه و فصلی

مأخذ: علی‌الحسابی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۹

روش دوم: برآورد سطوح موردنیاز خدمات براساس آستانه‌های گروه‌های جمعیتی

در این روش در آغاز مانند روش قبل، فعالیت‌های موردنیاز براساس مطالعات میدانی و نیازسنجی زائرین معین شده است. سپس در گام بعدی گروه‌های جمعیت استفاده‌کننده از فضا و ویژگی‌های حضور آن‌ها در فضا با هدف میزان استفاده از خدمات مشخص شده‌اند.

در ادامه، میزان تمایل جمعیت سیال در محدوده به استفاده از هر یک از خدمات، به صورت کسری از کل متوسط جمعیت آن‌ها در مقایسه با جمعیت غیر سیال سنجیده شده است. در واقع هدف، همسنگ کردن میزان خدمات موردنیاز جمعیت سیال (زائر) به ازای یک نفر ساکن است تا براساس آن بتوان سطوح خدماتی را بر پایه یک میزان جمعیت به دست آورد.

در مرحله بعد، ریز فعالیت‌های پیش‌بینی شده با کاربری‌های ارائه شده در مصوبه شورای عالی معماری و شهرسازی معادل‌سازی می‌شود و سرانه‌های پیشنهادی براساس همسنگ سازی جمعیت غیرساکن با جمعیت ساکن و براساس افق جمعیت زائر پیش‌بینی شده برای محدوده سطح موردنیاز برای فعالیت‌ها محاسبه می‌گردد (علی‌الحسابی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۱).

ازجمله روش‌های علمی و نظام‌مند برای برنامه‌ریزی ارائه خدمات موردنیاز جمعیت سیال می‌توان به دو روش زیر اشاره کرد:

روش اول: روش برآورد سطوح زیربنای کاربری‌ها براساس سطوح عملکرد، در این روش برای برآورد سطوح موردنیاز خدمات براساس سطح عملکرد، در قدم اول محدوده مورد پژوهش به بخش‌های مختلف کالبدی تقسیم می‌شود.

در گام بعدی، نوع کاربری‌های خدماتی موردنیاز و قابل‌استقرار در محدوده توسعه تعیین می‌شود. سپس، حداقل سطح موردنیاز هر واحد کاربری براساس ویژگی‌های معماری فضا بررسی و تعیین می‌شود. در ادامه سطح عملکرد هر کاربری براساس تقسیمات کالبدی محدوده تعیین می‌شود. سپس تعداد موردنیاز از هر واحد کاربری در کل محدوده برنامه‌ریزی برآورد و در نهایت با توجه به حداقل سطح هر واحد، میزان سطوح موردنیاز به تفکیک فعالیت‌ها و ریز فعالیت‌ها مشخص می‌شود (علی‌الحسابی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۰).

پیشینه پژوهش

تاکنون در زمینه (برنامه‌ریزی خدمات شهری و گردشگری) پژوهش‌هایی انجام شده، که به‌عنوان سوابق در دو بخش ارائه می‌شود:

الف: برنامه‌ریزی خدمات شهری

عزیزی (۱۳۹۲)، در پژوهشی به تحلیل رابطه سرانه‌های کاربری‌های زمین و اندازه شهر در طرح‌های جامع شهرهای ایران پرداخته است. نتایج پژوهش مذکور در مورد رابطه همبستگی میان اندازه شهرها و سرانه کاربری‌ها مشخص گردید شیوه نظام‌مندی برای اکثریت سرانه‌ها وجود نداشته و سرانه و سهم کاربری‌های شهری همسو عمل نکرده‌اند.

حسینی جنبذی و سبحانی (۱۳۹۴)، در پژوهشی به ارزیابی کمی کاربری اراضی، توزیع و عدالت فضایی و اختلاط کاربری اراضی در شهر سبزوار پرداخته است. نتایج پژوهش بیانگر فاصله زیاد شهر سبزوار با سرانه طرح جامع و سرانه رایج در کشور است. الگوی توزیع کاربری‌ها خوشه‌ای است به نحوی که تجمع کاربری‌ها در یک مکان الگوی غالب در محدوده مورد مطالعه است و عدالت فضایی دیده نمی‌شود. ناحیه ۷ از نظر اختلاط کاربری در وضعیت مطلوب و ناحیه ۱۱ از پایین‌ترین سطح اختلاط کاربری برخوردار است.

رضایی و قهرمانی (۱۳۹۴)، در مطالعه‌ای به ارزیابی ظرفیت برد در تعیین کاربری‌های مجموعه‌های گردشگری سیرج پرداخته است. نتایج این پژوهش که مبتنی بر برنامه‌ریزی برای جذب گردشگر و ارائه خدمات مناسب به آن‌ها است، با توجه به سرانه استاندارد کاربری‌ها و ظرفیت برد (تعداد گردشگران)، به برآورد مساحت کاربری‌های تجاری، پذیرایی، اقامتی، تأسیسات، پارکینگ، اداری، فرهنگی - ورزشی، تفریحی و معابر منتج شده است.

علی‌الحسابی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی به بررسی برنامه‌ریزی خدمات شهری برای زائران حرم در شهر قم پرداخته‌اند. در راستای تعیین نوع و میزان خدمات گردشگران به علت فقدان روش مدون برای محاسبه خدمات و لحاظ نمودن نیاز جمعیت سیال و غیرساکن به ارائه دو روش برنامه‌ریزی خدماتی پرداخته است. روش اول مبتنی بر مبنای تقسیمات کالبدی عملکردی برای محدوده و محاسبه سطح زیربنای فعالیت‌های موردنیاز است. روش دیگر که مبتنی بر ادبیات رایج شهرسازی است، براساس برآورد جمعیت سیال و همسنگ سازی نیازهای آن‌ها و نهایتاً محاسبه نیازهای آن‌ها براساس سرانه مترمربع زمین است.

شبعه و همکاران (۱۳۹۸)، در مطالعه‌ای به تبیین رویکرد برنامه‌ریزی کاربری زمین شهری در شهر هوشمند با استفاده از روش پرامتی پرداخته‌اند. در این پژوهش با توجه به تراکم روزافزون جمعیت و چالش تأمین سرانه برای برنامه‌ریزان، برنامه‌ریزی کاربری زمین شهری براساس ابعاد اصلی شهر هوشمند، دارای اولویت‌های متفاوتی با روش سنتی دارد. داشتن رویکرد نوین در اولویت‌بندی تخصیص زمین به کاربری‌ها و در کنار آن معرفی فضای جریان‌ها به‌عنوان مکمل فضای مکان‌ها ظرفیتی نو برای کاربری اراضی به شمار می‌رود.

حاجی امیری و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی به بررسی جمعیت شناور بر کیفیت خدمات شهری پرداخته‌اند، نتایج پژوهش بیانگر عدم توجه به جمعیت در برنامه‌ریزی‌های شهری است. به نحوی که جمعیت شناور ضمن استفاده از خدمات ارائه شده در محدوده مورد مطالعه عملاً جایگاه خاصی در برنامه‌ریزی شهری ندارند.

ب: گردشگری مذهبی

علی‌رغم اهمیت و محبوبیت جهانی گردشگری مذهبی، تعداد تحقیقات که عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری مذهبی را مورد بررسی قرار می‌دهد، هنوز اندک است. از این رو، ادبیات گردشگری مذهبی باید از طریق مطالعات اضافی و دیدگاه‌های علمی گسترده‌تر گسترش یابد. مرور ادبیات نشان می‌دهد که محققان عموماً بر کاوش و مقایسه انواع مختلف تجربیات مسافران، مانند گردشگران و زائران تمرکز می‌کنند (باوند^۱ و همکاران، ۲۰۱۵؛ نایوپان^۲ و همکاران، ۲۰۱۵).

آقاجانی و فراهانی‌فرد (۱۳۹۴)، در پژوهشی با عنوان «گردشگری مذهبی و عوامل مؤثر بر آن» پرداخته است و نتایج حاصل از آن عوامل مؤثر بر گردشگری مذهبی در ایران به دودسته اصلی عوامل مثبت یا پیش‌برنده و عوامل منفی یا بازدارنده تقسیم شده است. عوامل مثبت: آیین‌ها و مراسم‌های سنتی و جذاب در مناطق مختلف ایران، اقامتگاه‌ها، مکان‌های مقدس اسلامی، سرو غذای حلال، مسیرهای ویژه گردشگری مذهبی است.

حسینی‌پور و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل کشش و رانش مؤثر بر نیت سفر گردشگری مذهبی و نحوه تأثیر آن‌ها (شهر قم)» پرداخته است. براساس نظرات خبرگان، عوامل کشش مهم در نیت سفر گردشگر مذهبی به شهر قم، سن، اعتقاد گردشگر به لزوم زیارت منطقه، مذهبی بودن، انگیزه افزایش ایمان، تجربه سفر مذهبی داشتن،

ضرغام بروجنی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی گردشگری دینی، الزامات، راهبردها و پیامدها پرداخته است. این پژوهش با هدف ارائه الگوی نظری توسعه گردشگری دینی در ایران به صورت کیفی و به روش نظریه‌پردازی داده بنیاد انجام شده است. عوامل علی، پدیده محوری، شرایط زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای توسعه گردشگری دینی، دسته‌بندی شد. عوامل علی اثرگذار بر توسعه گردشگری دینی کشور در قالب «مدیریت جاذبه‌ها و رویدادها»، «مدیریت تبلیغات» و «توسعه زیرساخت‌ها و خدمات لازم متناسب با نیاز گردشگران دینی ورودی» و عوامل مداخله‌گر شامل «قوانین و مقررات» و «تدوین سیاست‌های کلان گردشگری دینی» شناسایی شد. شرایط زمینه‌ای شامل «شرایط فرهنگی» و «شرایط اقتصادی» و راهبردها نیز شامل «بازاریابی»، «بهبود اوضاع زیست‌محیطی»، «منابع انسانی و آموزش»، «تعامل بخش دولتی و خصوصی به‌منظور توسعه گردشگری دینی»، «داشتن نگاه سیستمی» و «جذب سرمایه‌گذار» تعیین شد. پیامدهای شناسایی شده عبارت است از «افزایش مدت ماندگاری گردشگران دینی»، «تقویت انگیزه اصلی گردشگران دینی»، «افزایش تعداد گردشگران دینی» و «افزایش درآمد حاصل از ورود گردشگران دینی به کشور».

عرب نیاسر و رحمان‌زاده (۱۳۹۶)، در پژوهشی نقش فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی در توسعه گردشگری مذهبی (مورد مطالعه: شهروندان تهرانی) می‌پردازد که بر اساس یافته‌های پژوهش سهم فناوری‌های ارتباطی نوین مانند اینترنت، شبکه‌های اجتماعی مجازی و مشاوره‌های تلفنی در توسعه و گسترش گردشگری مذهبی ناچیز بوده و هنوز این فناوری‌ها در کشور ایران نتوانستند جایگاه مناسب خود را باز کنند. این وضعیت به معنای این است که گردشگران مذهبی در ایران هنوز به روش سنتی در مکان‌های مذهبی موردنظر حاضر می‌شوند و به دلایل گوناگون استفاده چندانی از فناوری‌های نوین ندارند.

آراسته و محمدی (۲۰۱۱) در پژوهشی تحت عنوان فعالیت‌های گردشگری و نقش دین در صنعت گردشگری پرداخته است و بیانگر آن است که مسائل مذهبی همواره فعالیت‌های گردشگری را تحت تأثیر قرار می‌دهند و در ادامه نقش دین را در صنعت گردشگری ایران بررسی می‌کند.

سلیمان^۱ و همکاران (۲۰۱۱)، در مطالعه‌ای با عنوان تأثیر عوامل مؤثر بر بازار گردشگری مذهبی: مطالعه موردی سرزمین‌های فلسطین پرداخته که اهمیت گردشگری مذهبی در

انگیزه برای بخشش گناهان و عوامل کشش مهم، وجود امکانات زندگی شبانه، ذکر شدن اسم منطقه در قرآن و احادیث، توسعه‌یافتگی خدمات بهداشتی، مشهور بودن منطقه، توسعه‌یافتگی حمل‌ونقل منطقه است براساس نتایج پژوهش برخی عوامل رانش با برخی عوامل کشش، برخی عوامل کشش با نگرش، نگرش با تمایل و تمایل با نیت سفر گردشگری مذهبی رابطه دارد.

آیتی و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی به بررسی تأثیر عوامل کالبدی شهری بر توسعه گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: شهر شیراز) پرداخته است. عوامل کالبدی مؤثر بر توسعه گردشگری مذهبی در دودسته عینی (شامل چشم‌انداز مطلوب، قابلیت دسترسی، خدمات و امکانات پشتیبانی و محصوریت) و ذهنی (مشتمل بر احساس آرامش، احساس امنیت، هویت مکان و لذت بصری) دسته‌بندی گردیده و اثرات آن‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که عوامل عینی نسبت به عوامل ذهنی از تأثیرگذاری بیشتری بر توسعه گردشگری مذهبی در شهر شیراز برخوردارند. از میان شاخص‌های تعریف شده مربوط به عوامل عینی، قابلیت دسترسی از بیشترین تأثیر برخوردار بوده در حالی که محصوریت شاخص مؤثری شناخته نشده است. همچنین از میان شاخص‌های تعریف شده مربوط به عوامل ذهنی، دو شاخص آرامش و لذت بصری بیشترین تأثیر را داشته‌اند در حالی که امنیت به‌عنوان شاخصی مؤثر ردیابی نشده است.

حیدری و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی به بررسی عوامل مؤثر در جذب گردشگران به مراسم مذهبی از طریق بخش‌بندی (مطالعه موردی: مراسم محرم شهر زنجان) می‌پردازد. عوامل مؤثر در شش بخش جداگانه که شامل بخش اول: ویژگی‌های فردی پاسخگویان، بخش دوم: اطلاعات مسافرت، بخش سوم: انگیزه و هدف از مسافرت، بخش چهارم: دیدگاه‌ها و نظرات، بخش پنجم: میزان رضایتمندی و بخش پنجم: علایق و سوابق مسافرت می‌باشد، مطالعه و بررسی شده است. بررسی‌ها نشان داد که مسافران ذهنیت و نگرش خوبی به مراسم مذهبی و شهر زنجان دارند و میزان رضایتمندی گردشگران از عواملی چون محدوده اجرای مراسم، کفایت فضا، برخورد شهروندان، برخورد پلیس، آب و هوای شهر زنجان، پذیرایی، نظم مراسم و مدیریت مراسم در سطح مطلوبی قرار داشت. ۶۸ درصد شرکت‌کنندگان تمایل شرکت مجدد در مراسم را در سال‌های آتی عنوان کرده‌اند ولی با این همه با توجه به مطالعات میدانی میزان تبلیغ سایر جاذبه‌های استان در این مراسم بسیار ضعیف است.

می‌پردازد و نتایج نشان می‌دهد که عدم دسترسی به‌طور مثبت بر پایداری معنوی سایت‌ها تأثیر می‌گذارد. در موارد دیگر، تأثیری که دسترسی‌پذیری می‌تواند داشته باشد به سیستم مدیریت بستگی دارد.

سگایا^۳ (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «رویه‌های توسعه گردشگری مذهبی در کلیسای آدادی مریم در جنوب غربی آدیس آبابا» می‌پردازد و یافته‌ها نشان داد که کلیسا دارای منابع گردشگری معنوی است که گردشگران را به مقصد جذب می‌کند. اما گردشگری مذهبی در آدادی مریم به دلیل چالش‌های زیر کمتر توسعه یافته است. زیرساخت‌های ضعیف، عدم هماهنگی بین ذینفعان و نهادهای ذی‌ربط، توجه کمتر به مقصد، عدم آگاهی، تنوع محدود محصولات و خدمات گردشگری و تمرکز بر یک محصول گردشگری واحد، عدم ترویج دیجیتال و محدودیت زیرساخت‌های فناوری، منابع غیرعقلانه حفاظت از جمله چالش‌ها بود.

رومانلی^۵ و همکاران (۲۰۲۱)، در مطالعه‌ای با عنوان به سوی یک گردشگری مذهبی پایدار محور می‌پردازد که هدف از این مطالعه تجزیه و تحلیل نقش مسیرهای گردشگری مذهبی در ایجاد راهی برای توسعه پایدار گردشگری است. در حقیقت، این زیارتگاه‌ها با ایجاد امکاناتی برای گردشگری مذهبی برای مدیریت بهتر و ایجاد سیاست‌های پایدارگرا، اهمیت ایجاد فرایندهای مشارکتی را تقویت می‌کند، بنابراین رشد اجتماعی و اقتصادی را در جوامع محلی افزایش می‌دهد. وجه نوآوری این پژوهش این است که با بررسی‌های به عمل آمده از پژوهش‌های انجام شده، تاکنون پژوهشی مبنی بر برنامه‌ریزی با هدف خدمات شهری برای شهرهای مرزی (مهران) برای جمعیت (زائر-گردشگر) سیال انجام نشده است.

روش انجام پژوهش

رویکرد حاکم بر پژوهش روش توصیفی-تحلیلی است. به‌منظور گردآوری اطلاعات از دو شیوه مطالعات کتابخانه‌ای-اسنادی و میدانی (مصاحبه غیرساختاری) استفاده شده است. جامعه آماری شامل جمعیت سیال زائران شهر مرزی مهران است که براساس آمارهای رسمی موجود یک میلیون تخمین داده شده است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات مبتنی بر استفاده از دو روش برنامه‌ریزی شامل: - روش برآورد سطوح زیربنای کاربری‌ها براساس سطوح عملکرد - برآورد سطوح موردنیاز خدمات براساس آستانه‌های گروه‌های جمعیتی است

فلسطین نشان می‌دهد، فلسطین با توجه به تاریخ، فرهنگ، موقعیت جغرافیایی و مذاهب آن منحصربه‌فرد است.

گدچو^۱ (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای با عنوان «ارزیابی پتانسیل گردشگری مذهبی گیشن مریم در اتیوپی» می‌پردازد که یازده منبع به‌عنوان جاذبه‌های بالقوه برای توسعه گردشگری مذهبی در منطقه مورد مطالعه مشخص شد. جز موزه‌ای که در حال ساخت بود، منابعی مانند چشم‌انداز و مناظر، جشنواره‌های مذهبی، ساختمان‌های کلیساها، تاریخچه گیشن مریم، آب مقدس، غار پادشاه لالیلا و غار طبیعی مورد استفاده قرار گرفته و به‌عنوان منابع جذاب ارزیابی شده‌اند. اکثریت پاسخ-دهندگان تقریباً همه منابع تنها توسط گردشگران داخلی استفاده شده است. این مقاله جلوه‌های کلیسای ارتدوکس اتیوپی را توصیف می‌کند و استدلال می‌کند که این منطقه معنوی منحصربه‌فرد باید برای گردشگران بین‌المللی و داخلی قابل دسترسی باشد.

سیلوا و جونور (۲۰۱۶)، در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر حمایت ساکنان از توسعه گردشگری مذهبی: مورد سانتا کروز (RN)، برزیل» پرداخته است و یافته‌ها نشان می‌دهد که هرچه ساکنان مزایای ناشی از گردشگری را بیشتر درک کنند و به بازیگران دولتی مسئول توسعه گردشگری اعتماد بیشتری داشته باشند، حمایت توسعه گردشگری مذهبی بیشتر خواهد بود. نتیجه می‌گیریم که مدل ساختاری که به بهترین شکل واقعیت سانتا کروز را نشان می‌دهد، از ساختارهایی چون مزایا و هزینه‌های توسعه گردشگری در منطقه و همچنین اعتماد به بازیگران دولتی تشکیل شده است.

البایراک و همکاران (۲۰۱۸)، در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی تجربیات گردشگری مذهبی در اورشلیم: تلافی ادیان ابراهیمی» می‌پردازد که پیامدهای مدیریتی متعددی را برای مقامات محلی اماکن مقدس، شرکت‌های گردشگری و سیاست‌گذاران نشان می‌دهد. امروزه ارائه تجربیات به یادماندنی و مثبت برای بازدیدکنندگان یک عامل کلیدی برای موفقیت مقصد است. عمدتاً، تجربیات گردشگری در یک مقصد شامل یک تجربه اوج و تجربه‌های حمایتی، مانند مهمان‌نوازی، اقامت و حمل‌ونقل است. اگر حمایت از فرصت‌های تجربه توسط مقامات محلی معرفی و ترویج شود، گردشگری مذهبی در اورشلیم این پتانسیل را دارد که هم توانایی و هم رقابت خود را افزایش دهد.

اولت^۲ و دودا^۳ (۲۰۲۰)، در پژوهشی با عنوان «دسترسی گردشگری و تأثیر آن بر پایداری معنوی سایت‌های مقدس»

3. Duda
4. Tsegaye
5. Romanelli

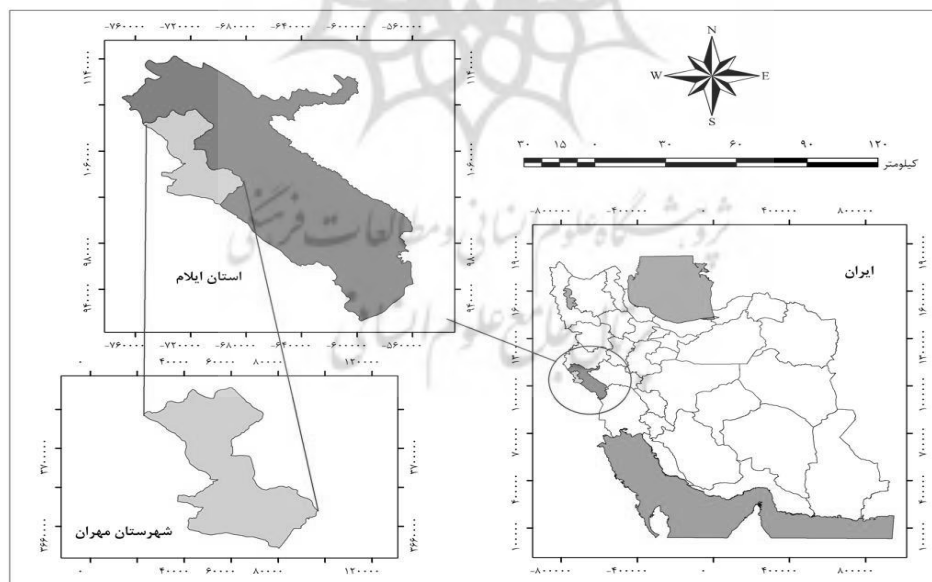
1. Gedecho
2. Aulet

شده است. از نظر وضعیت جغرافیایی شهرستان مهران بین ۴۶ درجه و ۲ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۵۰ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۵۴ دقیقه تا ۳۳ درجه و ۷ دقیقه واقع شده است (پیری و ملکی، ۱۳۹۷: ۲۳۱). شهرستان مهران از نظر مساحت، ۱۳٪ مساحت کل استان را شامل می‌شود و از سمت شمال با شهرستان ایلام از سمت شرق و شمال شرقی با شهرستان دهلران و دره شهر و از جنوب و غرب با کشور عراق هم‌جوار است. این شهرستان ۲۷۵۰۶ نفر جمعیت داشته که از این تعداد ۱۶۹۰۵ نفر در مرکز شهرستان و ۱۰۶۰۱ نفر در مراکز روستایی زندگی می‌کنند (سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹۶). موقعیت مرزی این شهرستان و داشتن کوتاه‌ترین مرز با شهرهای زیارتی کربلا و نجف، باعث شده این شهرستان در طول ایام سال به خصوص در اربعین پذیرای خیل عظیمی از زائرین باشد. جمعیت ۲۷۵۰۶ نفری ساکن شهر مهران و خدماتی که برای این جمعیت برنامه‌ریزی شده با جمعیت سه‌میلیونی سیال و گردشگر مذهبی اربعین تناسب نداشته که همین مسئله شهر مهران را با ناموزونی خدمات و ایجاد مشکلاتی در حوزه خدمات‌رسانی به زائرین مواجهه نموده است.

که به برآورد سرانه موردنیاز خدمات شهری و اولویت‌بندی این خدمات و کاربری‌ها می‌پردازد. روش اول بر پایه خدمات موردنیاز و تقسیمات کالبدی-فضایی، سطوح زیربنای موردنیاز را به دست می‌دهد. ولی از آنجایی که محدوده طرح، محدوده‌ای بسیار خاص است و از تراکم جمعیتی بالفعل و بالقوه‌ی بسیار بالایی برخوردار است؛ به نظر می‌رسد به‌کارگیری روش توزیع خدمات براساس آستانه‌های عملکردی خدمات، به‌تنهایی، نتواند الگوی بهینه و بالقوه از توزیع خدمات به دست دهد. زیرا با فرض اینکه آستانه‌های عملکرد هر کاربری رعایت شود؛ چون جمعیت بسیار زیادی در این محدوده حضور خواهند داشت (جمعیت ساکن، جمعیت زائرین، جمعیت شاغلین و وجود انبوه جمعیت در روزهای خاص)؛ لذا تنها براساس روش تعیین آستانه‌های عملکردی نمی‌توان بین جمعیت استفاده‌کننده و خدمات تناسب برقرار کرد و در ادامه ضرورت استفاده از روش دوم بر پایه جمعیت محدوده احساس گردید.

محدوده مورد مطالعه

منطقه مهران در غرب استان ایلام با مساحت ۲۵۵۶ کیلومترمربع و در ۳۵۰ کیلومتری جنوب غربی کرمانشاه واقع

شکل ۱. موقعیت شهرستان مهران در کشور و استان ایلام

(مأخذ: fa. Maps-iran.com@storegis.com)

ایران در مراسم پیاده‌روی اربعین حسینی حضور داشتند و بیش از ۵۰ درصد از تردد زائران از مرز مهران انجام شده است (آمار نهایی تعداد زائران ایرانی اربعین حسینی، ۱۳۹۸). با توجه به آمار تردد زائرین در روزهای منتهی به اربعین در مرز مهران و

یافته‌ها

برآورد جمعیت و تعداد زائران شهر مهران

به گزارش پایگاه اطلاع‌رسانی حج، در سال ۱۳۹۸ برابر با ۳ میلیون و ۸۰ هزار زائر و بیش از ۳ هزار زائر خارجی از مرزهای

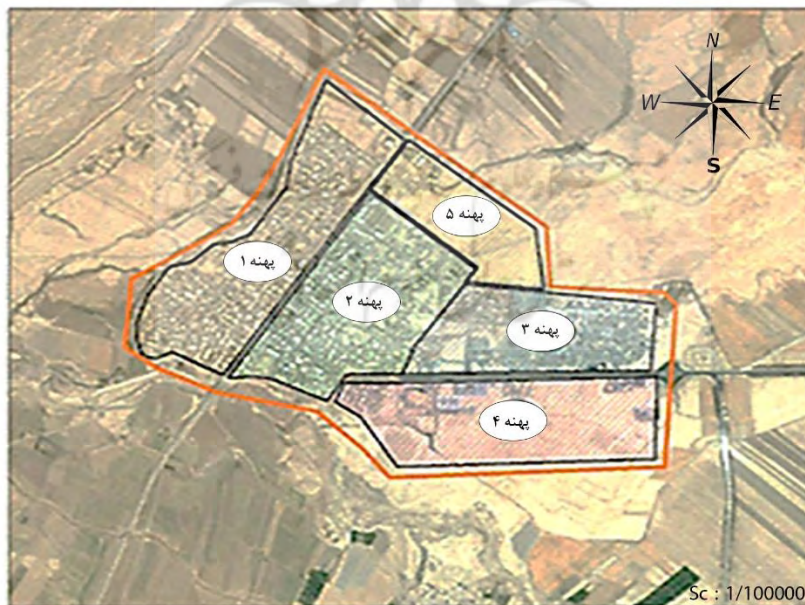
پهنه‌بندی و ناحیه‌بندی شهر مهران

در شکل ۲ و ۳ به ترتیب پهنه‌بندی شهر مهران و ناحیه‌بندی شهر مهران با توجه به نظرات کارشناسان، ترسیم شده است. و در شکل ۴، طرح تفصیلی شهر مهران (طرح تفصیلی شهر مهران، ۱۳۹۸) ارائه شده است.

هم‌زمانی ورود و خروج زوار در این ایام، تعداد زواری که در شهر مهران وجود دارند در روزهای سال متفاوت بوده، بنابراین برای انجام این پژوهش جمعیت زائرین در شهر مهران یک‌میلیون نفر در نظر گرفته شده است.

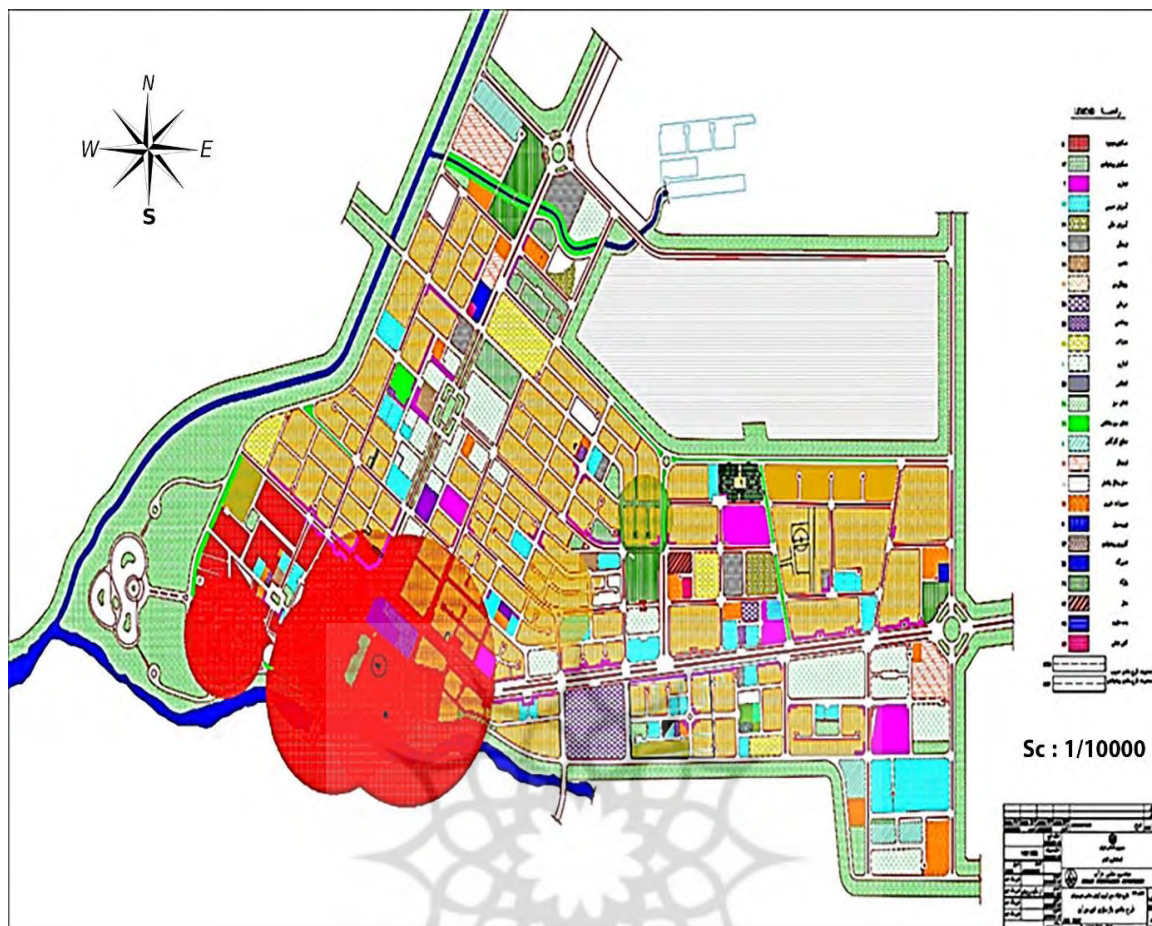

شکل ۲. ناحیه‌بندی شهر مهران (مأخذ: fa. Maps-iran.com@storegis.com)

شکل ۳. پهنه‌بندی شهر مهران (مأخذ: fa. Maps-iran.com@storegis.com)

شکل ۴. طرح تفصیلی شهر مهران

اسکان دسته‌بندی شده‌اند. هریک از این خدمات نیز برحسب نیاز به ریز خدمات تقسیم شده‌اند که در جدول (۳) نشان داده شده است. در این جدول، برآورد سطوح موردنیاز خدمات براساس روش سطح عملکرد کاربری‌ها تشریح شده است. در ستون اول، این جدول نوع خدمات موردنیاز در فضای محدوده شامل خدمات درمانی، فرهنگی، بهداشتی، پذیرایی، مالی، ارتباطی، حمل‌ونقل عمومی و اسکان مشخص شده است. این گروه‌های خدماتی خود به ریز خدماتی مرتبط تقسیم شده‌اند که در ستون دوم جدول مشخص شده است. در ستون سوم و پنجم جدول، به ترتیب حداقل سطح هر واحد کاربری و تعداد موردنیاز از هر کاربری شرح داده شده که براساس نظرات کارشناسی تعیین گردیده است. در ستون چهارم جدول، سطح عملکرد هر کاربری تعیین شده است. در نهایت در ستون ششم جدول، با توجه به تعداد موردنیاز هر کاربری و حداقل سطح موردنیاز، کل سطح موردنیاز از هر گروه خدماتی و همچنین ریزخدمات، مشخص شده است.

با توجه به طرح تفصیلی شهر مهران و نظرات کارشناسی شده از سوی مشاوران، شهر مهران به ۳ ناحیه و ۵ پهنه تقسیم‌بندی شده است. همان‌طور که در تصویر شماره ۲ نشان داده شده است، ناحیه‌های ۱ و ۳ شامل ناحیه‌های ورودی و خروجی شهر هستند که بیشترین میزان تردد زائرین در این ناحیه‌ها صورت می‌گیرد و ناحیه ۲ شامل ناحیه مرکزی شهر می‌باشد. در شکل شماره (۴)، نقشه پهنه‌بندی شهر مهران نشان داده شده است، پهنه‌های ۱، ۲ و ۳ شامل کاربری‌های موجود شهر است و دو پهنه ۴ و ۵ برای کاربری‌های خدمات موردنیاز زائرین در نظر گرفته شده است.

روش‌های برنامه‌ریزی خدمات شهری

روش اول: برآورد سطوح زیربنای کاربری‌ها براساس سطح عملکرد

با تکیه بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی (مصاحبه) صورت گرفته در محدوده هسته مرکزی شهر مهران، نیازهای زائرین به هشت گروه خدمات اصلی شامل درمانی، فرهنگی، بهداشتی، پذیرایی، مالی، ارتباطی، حمل‌ونقل و

جدول ۳. برآورد سطوح زیربنای کاربری‌ها براساس سطح عملکرد

نوع خدمات موردنیاز	ریز خدمات	حداقل سطح هر واحد	عملکرد	تعداد موردنیاز	کل سطح موردنیاز (مترمربع)
خدمات پذیرایی	اغذیه‌فروشی	۴۰۰	فضا	۸	۳۲۰۰
	کافی‌شاپ	۱۵۰	ناحیه	۳	۴۵۰
	رستوران	۲۰۰	ناحیه	۵	۱۰۰۰
مجموع خدمات پذیرایی	قهوه‌خانه	۴۰۰	ناحیه	۳	۱۲۰۰
	موزه‌های تاریخ	۵۰۰	پهنه	۱۹	۵۸۵۰
	تالار برگزاری جشن‌های مذهبی و فرهنگی	۲۰۰	پهنه	۱	۵۰۰
	نمایشگاه‌های صنایع دستی	۱۵۰۰	پهنه	۲	۲۴۰۰
مجموع خدمات فرهنگی	گالری و نگارخانه	۶۰۰	پهنه	۱	۳۰۰۰
				۶	۶۵۰۰
درمانی	مجتمع خدمات پزشکی مانند دندانپزشکی، چشم‌پزشکی، فیزیوتراپی، عکس‌برداری و ...	۶۰۰	ناحیه	۳	۱۸۰۰
	درمانگاه و مراکز بهداشت و درمان	۳۵۰	ناحیه	۲	۷۰۰
	پایگاه اورژانس و فوریت‌های پزشکی	۱۶۰	ناحیه	۳	۴۸۰
	مراکز انتقال خون	۱۲۰	ناحیه	۲	۲۴۰
	واحد تزریقات و پانسمان	۸۰	ناحیه	۵	۴۰۰
مجموع خدمات درمانی				۱۵	۳۶۲۰
	حمام عمومی	۶۰۰	ناحیه	۳	۱۸۰۰
خدمات بهداشتی	توالت عمومی	۱۰۰	فضا	۵	۵۰۰
				۸	۲۳۰۰
مجموع خدمات بهداشتی	پارکینگ اتومبیل	۱۰۰۰	ناحیه	۵	۵۰۰۰
	مراکز اتوبوس‌رانی	۵۰۰	ناحیه	۳	۱۵۰۰
مجموع خدمات حمل‌ونقل عمومی	مراکز تاکسیرانی	۲۵۰	ناحیه	۶	۱۵۰۰
				۱۴	۸۰۰۰
	اسکان	هتل	ناحیه	۴	۲۰۰۰
مجموع اسکان	زائرسرا	۵۰۰	ناحیه	۶	۳۰۰۰
	مسافرخانه	۵۰۰	ناحیه	۵	۱۵۰۰
				۱۵	۶۵۰۰
خدمات ارتباطی	کافینت	۱۰۰	فضا	۴	۴۰۰
	پست	۱۲۰	ناحیه	۲	۲۴۰
	پست‌بانک	۱۲۰	ناحیه	۳	۳۶۰
مجموع خدمات ارتباطی	شعب بانک‌ها	۵۰۰	فضا	۶	۳۰۰۰
	دفاتر بیمه	۲۰۰	فضا	۵	۱۰۰۰
	صرافی	۱۰۰	ناحیه	۳	۳۰۰
				۱۴	۴۳۰۰
مجموع خدمات مالی				۱۴	۴۳۰۰
جمع کل					۲۸۰۷۰

و چهارم جدول، کاربری‌ها و سرانه پیشنهادی (مصوبه شورای عالی) تشریح شده است، در ستون پنجم جدول، سهم خدمات پس از اعمال نسبت جمعیت ساکن و جمعیت زائر در سرانه پیشنهادی مصوبه شورای عالی برآورد شده است. در نهایت در ستون ششم جدول، سطح موردنیاز هر کاربری براساس سرانه پیشنهادی شورای عالی و جمعیت یک‌میلیون نفری زائرین برآورد شده است.

همان‌طور که در جدول ۳ قابل‌ملاحظه است، براساس محاسبات صورت گرفته در این روش حدود ۲۸۰۷۰ مترمربع زیربنا برای تأمین خدمات موردنیاز زائرین در محدوده شهر مهران مورد تقاضا است.

روش دوم: برآورد سطوح زیربنای کاربری‌ها براساس آستانه‌های جمعیتی

در ستون اول و دوم جدول ۳، گروه‌های خدماتی و تعداد ریزخدمات پیش‌بینی شده شرح داده شده است، در ستون سوم

جدول ۴. برآورد سطوح زیربنای کاربری‌ها براساس آستانه‌های جمعیتی

گروه خدماتی	تعداد ریزخدمات پیش‌بینی شده	عنوان معادل کاربری در تعاریف شورای عالی	سرانه پیشنهادی در مصوبه شورای عالی (مترمربع)	سرانه پیشنهادی در مصوبه شورای عالی پس از اعمال نسبت ساکن و زائر و سهم خدمات از کل (مترمربع)	سطح موردنیاز براساس سرانه پیشنهادی شورای عالی و جمعیت ۱ میلیون نفر (مترمربع)
فضای پذیرایی	۴	تجاری خدماتی (انتفاعی)	۰/۰۲	۲۰۰۰۰	
فرهنگی	۴	فرهنگی-هنری	۰/۰۱	۱۰۰۰۰	
درمانی	۵	درمانی	۰/۲	۲۰۰۰۰	
خدمات بهداشتی	۲	تأسیسات شهری	۰/۰۱	۱۰۰۰۰	
حمل‌ونقل	۳	تجاری خدماتی (انتفاعی)	۰/۰۳	۳۰۰۰۰	
اسکان	۳	تجاری خدماتی (انتفاعی)	۰/۰۲	۲۰۰۰۰	
خدمات ارتباطی	۳	تجاری خدماتی (انتفاعی)	۰/۰۱	۱۰۰۰۰	
خدمات مالی	۳	تجاری خدماتی (انتفاعی)	۰/۰۳	۳۰۰۰۰	
کل	۲۷			۳۳۰۰۰۰	

ترتیب افزایش جمعیت ناشی از توسعه شهرنشینی و افزایش جمعیت زائرین در شهر مرزی مهران، نیازمند ارائه خدمات ویژه‌ای در این شهر می‌باشد. از سویی دیگر موفقیت‌آمیز نبودن طرح‌های جامع و تفصیلی و توجه نداشتن به نیازهای جمعیت سیال زائرین در این طرح‌ها سبب به هم‌ریختگی فضاها و نابرابری سرانه‌ها و کاربری‌ها در این شهر شده است. در پژوهش انجام گرفته دو روش برنامه‌ریزی برای برآورد سطوح خدمات موردنیاز زائرین در شهر مهران مورد استفاده قرار گرفته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد:

- در روش اول که مبتنی بر برآورد سطوح زیربنای کاربری‌ها براساس سطح عملکرد است، میزان فضای موردنیاز در هر محدوده براساس مترمربع زیربنای فضاهای خدماتی تعیین شده است، در این روش مجموع سطوح موردنیاز خدمات درمانی ۳۶۲۰ مترمربع، خدمات فرهنگی ۶۵۰۰ مترمربع، خدمات بهداشتی ۲۳۰۰ مترمربع، خدمات پذیرایی ۵۸۵۰ مترمربع، خدمات مالی ۴۳۰۰ مترمربع، خدمات ارتباطی ۱۰۰۰ مترمربع، خدمات حمل‌ونقل عمومی ۸۰۰۰ مترمربع، خدمات اسکان ۶۵۰۰ مترمربع و در مجموع ۳۸۰۷۰ مترمربع سطوح موردنیاز خدمات زائرین برآورد شده است. بر این اساس به ترتیب خدمات حمل‌ونقل عمومی، اسکان، فرهنگی، پذیرایی، مالی، درمانی، بهداشتی و ارتباطی بیشترین سطح را به خود اختصاص داده‌اند.

- در روش دوم برآورد سطوح زیربنای فضاهای خدماتی بر اساس آستانه‌های جمعیتی انجام شده است، در این روش مجموع سطوح موردنیاز خدمات درمانی ۲۰۰۰۰۰ مترمربع، خدمات فرهنگی ۱۰۰۰۰ مترمربع، خدمات بهداشتی ۱۰۰۰۰ مترمربع، خدمات حمل‌ونقل عمومی ۳۰۰۰۰ مترمربع، خدمات اسکان ۲۰۰۰۰ مترمربع، خدمات پذیرایی ۲۰۰۰۰ مترمربع،

همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، ریزخدمات پیش‌بینی شده (براساس مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی صورت گرفته) با کاربری‌های ارائه شده در مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری معادل‌سازی شده و سرانه‌ها و سطوح موردنیاز برای خدمات براساس هم سنگ‌سازی جمعیت غیرساکن با جمعیت ساکن و براساس افق جمعیت زائر پیش‌بینی شده برای محدوده شهر مهران محاسبه شده است. بر این اساس سطح موردنیاز برای خدمات ذکر شده حدود ۳۳۰۰۰ مترمربع است.

بحث و نتیجه‌گیری

اقبال به سفرهای مذهبی و زیارتی پدیده‌های جهانی است و در دوران معاصر و به‌ویژه در ۵۰ سال اخیر، میزان سفرهایی که با انگیزه‌های دینی انجام شده‌اند، به طرز قابل‌ملاحظه‌ای افزایش یافته است. در مهر و موم‌های اخیر شاهد گسیل خیل عظیم مردمی از ایران، عراق سایر کشورهای مختلف دنیا در طیفی از مذاهب اسلامی، حتی غیر اسلامی به کربلا بوده‌ایم. شدت یافتن جریان اربعین تأثیراتی بر جامعه داشته: تأثیرات فرهنگی، اقتصادی و گردشگری مؤثر، لذا مطالعه ابعاد مدیریتی پدیده اربعین و بهبود شرایط زوار و مانند آن امر ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین لازم است که مسئولین شهری در حوزه سفرهای دینی و گردشگری مذهبی، خدمات موردنیاز زائرین را شناسایی کنند و برنامه‌ریزی‌های موردنیاز جهت ارائه بهتر خدمات به زائرین از سوی آن‌ها صورت گیرد. شهر مهران که از جنوب و غرب با کشور عراق هم‌جوار است و به‌عنوان شهری مرزی که نقش بسیار مهمی در تردد زوار اربعین دارد، همه‌ساله به‌ویژه در ایام محرم و اربعین پذیرای خیل عظیمی از جمعیت زائرین عتبات عالیات می‌باشد. به این

راهکارها

با توجه به حجم زیاد جمعیت زائرین در شهر مهران در ایام اربعین و کاربری‌های مختلف خدمات موردنیاز راهکارهای ذیل پیشنهاد می‌شود:

- استفاده از روش‌های علمی برای برآورد دقیق و نیازسنجی برای جمعیت سیال؛
- ارائه خدمات پیش‌بینی شده در مرحله نخست در زمین‌های با کاربری عمومی مطابق با ناحیه بندی در طرح جامع؛
- در مرحله بعدی، تأمین اراضی موردنیاز خدمات بر مبنای پهنه‌بندی‌های پیشنهادی از سوی نگارندگان؛
- به دلیل ثابت نبودن جمعیت، ارائه بخشی از خدمات در پهنه‌بندی‌ها به صورت اردوگاهی و موقتی؛
- بازنگری در طرح‌های جامع و تفصیلی با اولویت برای شهرهای دارای جمعیت سیال؛
- بازنگری در طرح‌های جامع و تفصیلی برای شهرهای با پتانسیل جذب گردشگر (مذهبی، تفریحی، تجاری، تاریخی و ...).

خدمات مالی ۳۰۰۰۰ مترمربع، خدمات ارتباطی ۱۰۰۰۰ مترمربع و مجموع سطوح موردنیاز خدمات زائرین ۳۳۰۰۰۰ مترمربع برآورد شده است.

در این روش به ترتیب خدمات درمانی، حمل‌ونقل عمومی، مالی، اسکان، پذیرایی، فرهنگی، بهداشتی و ارتباطی بیشترین سطح را به خود اختصاص داده‌اند. شهرهای زیارتی، علاوه بر وجود جمعیت ساکن شهری، جمعیت سیال و زائر را نیز در خود جای داده است که نیازمند ارائه خدماتی متفاوت با خدمات موردنیاز جمعیت ساکن هستند. برنامه‌ریزی خدمات در طرح‌های جامع و تفصیلی براساس خدمات موردنیاز جمعیت ساکن شهرها می‌باشد و برنامه‌ریزی برای ارائه خدمات موردنیاز زائرین صورت نمی‌گیرد. بنابراین لازم است با استفاده از روش‌های علمی و نظام‌مند برای ارائه خدمات موردنیاز جمعیت سیال و زائر در شهرهای زیارتی برنامه‌ریزی شود. به‌علاوه شهرهای مرزی همواره داوطلب حضور مهاجرین، اتباع بیگانه و پل تجاری و گردشگری محسوب می‌شوند که این مسئله ضرورت خدمات‌رسانی بهینه در راستای ارتقای اقتصادی و توسعه گردشگری ملی را دوچندان می‌نماید.

References

- Alalhesabi, M., Anampour, M., Hosseinpour, H. (2018). Planning urban services for pilgrims around holy shrines; Study sample: the central core of Qom city. *Islamic Architecture Research Quarterly*, 16(5), 36-50. (In Persian)
- Amini, E., Habib, F., & Mojtahedzadeh, G. (2010). Land use planning and how it affects the city's vulnerability to earthquakes. *Journal of Environmental Science and Technology*, 11(3), 161-173. (In Persian)
- Arbaeen, H. (2019). Final statistics on the number of Iranian pilgrims the representative body of the Supreme Leader in Hajj and Pilgrimage.
- Azizi, M. M. (2013). An Analysis on the Relation between Per Capita Land Uses and City Size in Iran Urban Comprehensive Plans. *Honar-Ha-Ye-Ziba: Memary Va Shahrsazi*, 18(19), 25-36. (In Persian)
- Azimi-Hashemi, M., Shariati, S., & Azam-Kari, F. (2013). Socio-Cultural Dimensions of a Sustainable Pilgrimage City Case of Mashhad. *Journal of Iranian Social Studies*, 6(3-4), 131-156. (In Persian)
- Bod, M. (2019). Understanding the Lived Experience of Pilgrims of Arba'een Walk in 2016 (The Contexts of the Arba'een Mega Event Formation). *The Monthly Scientific Journal of Baghe-Nazar*, 15(68), 39-48. (In Persian)
- Detailed plan of Mehran city (1398). Islamic Revolution Housing Foundation, Ilam. (In Persian)
- Droudian, M. J. (1397). The Spiritual Perspective of the Arbaeen Hosseini Walking Event. *Manzar Magazine*, 45(4), 56-65. (In Persian)
- Faraji, A., Zolfagharzadeh Kermani, M. M., & Bagheri Kahkesh, R. (1396). An Analysis of Developing a Model of Urban Social Capital Based on the Arbaeen Flow, *Social Capital Management*, 4(14), 475-499. (In Persian)
- Hajiamiri, R., Poor Sheikhian, A., & Khazaei, K. (2019). Urban Land Use Evaluation with Sustainable Development Approach. *Urban Management Studies*, 24(7), 99-110. (In Persian)

- Hashemi, S. M., & Yahyapour, M. (2011). *Principles and foundations of urban services management in the municipality*. Publications of the Organization of Municipalities and Rural Affairs, Tehran. (In Persian)
- Meshkini, A., & Doiran, I. (2013). The effect of religious ceremonies on the production and reproduction of religious tourism in the case study of Zanjan. *Quarterly Journal of Islamic Iranian City Studies*, 14(7), 33-41. (In Persian)
- Moradnejad, A., R., Zare, E., & Ghasempour, F. (2018). Measuring citizens' satisfaction with municipal services (case study: city of Babolsar). *Spatial Planning*, 7(4), 57-72. (In Persian)
- Nourian, F., & Vahidi Borji, G. (2015). Evaluation of land use planning in urban development projects based on needs assessment and location indicators (study sample: Bojnourd city). *Land Management*, 7(1), 49-69. (In Persian)
- Piri, F., & Maleki, S. (1397). Measuring the dimensions of the feeling of security of religious tourists (Case study: Mehran city). *Quarterly Journal of Political Planning*, 4(2), -237-227. (In Persian)
- Rahimi, A. (2017). Urban land use changes and its impact in public urban land use in Tabriz. *Geography and Planning*, 21(59), 65-88.9. (In Persian)
- Rinschede, G. (1992). Forms of religious tourism. *Annals of Tourism Research*, 19 (1): 51-67.
- Rezaei, P., & Ghahremani, N. (2015). Evaluating carrying capacity in land-use planning of tourism complexes. *Tourism Management Studies*, 10(31), 85-102. (In Persian)
- Statistical Yearbook of Ilam Province (1396). Management and Planning Organization of Ilam Province. (In Persian)
- Saeedi, A. (2008). *Encyclopedia of Urban and Rural Management*. Cultural Institute, Information and Press, Tehran. (In Persian)
- Sharahi, I., & Zolfagharzadeh Kermani, M.M. (1398). Analysis of Pilgrims 'Perception of Servants' Behavior in Arbaeen: An Anthropological Narrative of the Great Phenomenon of Arbaeen Walking. *Bi-Quarterly Journal of Religion and Communication*, 1(19), 148-115. (In Persian)
- Shia, I., Kanaani Moghadam, S., Behzadfar, M., & Zarabadi, S.Z.S. (1398). Explaining the urban land use planning approach in smart city using Pramti method Case study: District 22 of Tehran Municipality, *Safe City*, 6(2), 1-19. (In Persian)
- Sarafi, M., Tavakoli Nia, J., & Chamani Moghadam, M. (2014). The position of the planner in the process of urban planning in Iran, *Quarterly Journal of Urban Studies*, 12(2), 13-32. (In Persian)
- The final statistics of the number of Iranian pilgrims of Arbain Hosseini (2018). Institution representing the legal guardian in matters of Hajj and Pilgrimage. (In Persian)
- Ziari, K. (2002). Urban Land Use Planning (Minab Case). *Geographical Research Quarterly*, 541(19), 78-63. (In Persian)
- امینی، الهام؛ حبیب، فرح و مجتهدزاده، غلامحسین (۱۳۸۹). برنامه‌ریزی کاربری زمین و چگونگی تأثیر آن در کاهش آسیب‌پذیری شهر در برابر زلزله. *علوم و تکنولوژی محیط‌زیست*، ۱۱(۳)، ۱۶۱-۱۷۴.
- آمار نهایی تعداد زائران ایرانی اربعین حسینی (۱۳۹۸). نهاد نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت.
- بد، مهدیه (۱۳۹۵). فهم تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۵ (بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری آبر رویداد اربعین)، *مجله علمی پژوهشی پژوهشکده هنر، معماری و شهرسازی*، ۶۵(۱۵)، ۳۹-۴۸.
- پیری، فاطمه و ملکی، سعید (۱۳۹۷). سنجش ابعاد احساس امنیت گردشگران مذهبی (مورد مطالعه: شهر مهران). *آمایش سیاسی فضا*، ۴(۱) - ۲۳۷-۲۲۷.
- حاجی امیری، رامین؛ پورشیخیان، علیرضا و خزایی، کاظم (۱۳۹۸). ارزیابی کاربری اراضی شهری با رویکرد توسعه پایدار، *مطالعات مدیریت شهری*، ۷(۱)، ۹۹-۱۱۰.
- درودیان، محمدجواد (۱۳۹۷). منظر معنوی رویداد پیاده‌روی اربعین حسینی، *مجله منظر*، ۴۵(۱۰)، ۵۶-۶۵.

- رحیم نژاد مراد بردی، آنا؛ زارع، الهه و قاسم‌پور، فاطمه (۱۳۹۶). سنجش رضایتمندی شهروندان از خدمات شهری شهرداری بابلسر، فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی، ۴(۷)، ۵۷-۷۲.
- رحیمی، اکبر (۱۳۹۶). تغییرات کاربری زمین شهری و اثر آن کاربری‌های عمومی در شهر. *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۵۹(۲۱)، ۶۵-۸۸.
- رضایی، پژمان و قهرمانی، نسرین (۱۳۹۴). ارزیابی ظرفیت برد در تعیین کاربری‌های مجموعه‌های گردشگری، *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۳(۱۰)، ۸۵-۱۰۲.
- زیاری، کرامت‌اله (۱۳۸۱). برنامه‌ریزی کاربری ارضی شهری (مورد میناب). *تحقیقات جغرافیایی*، ۱۷(۳-۲)، ۷۸-۶۳.
- سالنامه آماری استان ایلام (۱۳۹۶). سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان ایلام.
- سعیدی، عباس (۱۳۸۷). *دانشنامه مدیریت شهری و روستایی*، موسسه فرهنگی، اطلاع‌رسانی و مطبوعاتی، تهران.
- شراهی، اسماعیل و ذوالفقارزاده کرمانی، محمدمهدی (۱۳۹۸). واکاوی ادراک زائران از رفتار خادمان در اربعین: روایتی مردم شناختی از پدیده عظیم پیاده‌روی اربعین. *دین و ارتباطات*، ۱۱(۱)، ۱۴۸-۱۱۵.
- شیعه، اسماعیل؛ کنعانی مقدم، ثنا؛ بهزادفر، مصطفی و زرابادی، سعیده زهرا سادات (۱۳۹۸). تبیین رویکرد برنامه‌ریزی کاربری زمین شهری در شهر هوشمند با استفاده از روش پرامتی مطالعه موردی: منطقه ۲۲ شهرداری تهران، *شهر ایمن*، ۶(۲)، ۱-۱۹.
- صرافی، مظفر؛ توکلی‌نیا، جمیله و چمنی مقدم، مهدی (۱۳۹۳). جایگاه برنامه‌ریز در فرآیند برنامه‌ریزی شهری ایران. *مطالعات شهری*، ۱۲، ۱۳-۳۲.
- طرح تفصیلی شهر مهران (۱۳۹۸). بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ایلام.
- عزیزی، محمدمهدی (۱۳۹۲). *تحلیلی بر رابطه سرانه کاربری‌های زمین و اندازه شهر در طرح‌های جامع شهرهای ایران*، هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، ۴، ۲۵-۳۶.
- عظیمی هاشمی، مژگان؛ اعظم کاری، فائزه؛ خیر خواهان، جعفر؛ ثابت تیموری، فائزه و شریعتی، سعید (۱۳۹۲). واکاوی مؤلفه‌های شهر زیارتی مطلوب (مورد مطالعه شهر مشهد). *مطالعات شهر ایرانی/اسلامی*، ۱۲(۲)، ۵۹-۷۰.
- علی‌الحسابی، مهران؛ انام‌پور، محمد و حسین‌پور، هاله (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی خدمات شهری برای زائرین در پیرامون حرم‌های مطهر؛ نمونه مطالعاتی: هسته مرکزی شهر قم. *پژوهش‌های معماری اسلامی*، ۱۶(۵)، ۵۰-۳۶.
- فرجی، امین؛ ذوالفقارزاده کرمانی، محمدمهدی و باقری کاهکش، رضا (۱۳۹۶). تحلیلی بر تدوین الگوی سرمایه اجتماعی شهری بر مبنای جریان اربعین. *مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۴(۴)، ۴۷۵-۴۹۹.
- مشکینی، ابوالفضل و دویران، اسماعیل (۱۳۹۲). تأثیر مراسم مذهبی در تولید و بازتولید گردشگری مذهبی نمونه موردی شهر زنجان. *مطالعات شهر ایرانی/اسلامی*، ۷(۲)، ۳۳-۴۱.
- نوریان، فرشاد و وحیدی برجی، گلдіس (۱۳۹۴). ارزیابی برنامه‌ریزی کاربری زمین در طرح‌های توسعه شهری بر مبنای شاخص‌های نیازسنجی و مکان‌سنجی (نمونه مورد مطالعه: شهر بجنورد). *آمایش سرزمین*، ۷(۱)، ۴۹-۶۹.
- هاشمی، سید مناف و یحیی‌پور، مهدی (۱۳۹۰). *اصول و مبانی مدیریت خدمات شهری در شهرداری*، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، تهران.